

УДК 347.956:161.12(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.19>

Гліопол Інна Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-4853-4269

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КАТЕГОРІЙ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINING THE MAIN CATEGORIES OF APPEALS IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE

Основною метою написання статті є дослідження основних теоретичних понять інституту апеляційного перегляду судових рішень, що не вступили в законну силу та виконання завдань щодо визначення основних категорій в апеляційному провадженні. Попри велику значущість в судовій системі України, апеляційні суди не є органами контролю судів першої інстанції, адже судді захищені законом від будь-якого впливу та тиску на них у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя. Тому дослідження діяльності та повноважень апеляційних судів здійснюється крізь призму гарантування справедливого суду шляхом перевірки рішень судів першої інстанції на дотримання вимог повноти, всебічності та справедливості.

Теоретичні аспекти апеляційного провадження в цивільному процесі були предметом дослідження вчених-процесуалістів різних періодів часу. Про це свідчать праці О.О. Борисової, Є.В. Васковського, М.А. Гурвіча, Д.Д. Луспеніка, М.Й. Штефана, Ю.С. Червоного та багатьох інших вчених. Крім того, варто звернути увагу й на праці сучасних українських правників, в яких досліджувалися теоретичні питання інституту апеляції. Так, наприклад К.В. Гусаров у 2011 році захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора юридичних наук на тему: «Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві». Дисертації на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за темами: «Апеляційне оскарження в цивільному процесі України» (Чернушенко Є.А., 2003 р.); «Порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції в цивільному процесі України» (Трач О.М., 2009 р.); «Оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції» (Цихоня Д.Ю., 2015 р.); «Апеляційне оскарження ухвал суду першої інстанції у цивільному судочинстві України» (Фролова О.В., 2017 р.); «Апеляційне провадження в цивільному процесі України» (Гліопол І.М., 2018 р.), також містять визначення основних категорій інституту апеляції в цивільному процесі України. Дослідження позицій цих учених дасть змогу найповніше зрозуміти сутність досліджуваної проблематики.

При дослідженні апеляційного провадження в цивільному процесі необхідно визначити основні поняттєві категорії та характеристики даного інституту. На сьогодні постає низка проблемних питань, що постають у зв'язку з помилковим тлумаченням того чи іншого визначення у науці цивільного процесуального права. В одне й те саме поняття вкладають декілька значень та інтерпретацій, що призводить до неоднакового розуміння конкретного терміну. Тому, у зв'язку з обраною темою, слід надати визначення слову «апеляція» і дослідити поняття термінів «апелювати», «апеляційне оскарження», «апеляційне провадження» та «апеляційний перегляд», що походять безпосередньо зі слова «апеляція».

Ключові слова: цивільний процес, апеляція, апеляційний перегляд, апеляційне провадження, апеляційне оскарження, апеляційна скарга, суд апеляційної інстанції.

The main purpose of writing the article is to study the basic theoretical concepts of the institution of appellate review of judicial decisions that have not entered into force and the tasks of determining the main categories in the appeal proceedings. Despite the great importance in the judicial system of Ukraine, the courts of appeal are not the bodies of control of the courts of first instance, because judges are protected by law from any influence and pressure on them in connection with the administration of justice. Therefore, the study of the activities and powers of the courts of appeal is carried out through the prism of guaranteeing a fair trial by checking the decisions of the courts of first instance for compliance with the requirements of completeness, comprehensiveness and fairness.

The theoretical aspects of appellate proceedings in civil proceedings have been the subject of research by procedural scientists of different periods of time. This is evidenced by the works of A. Borisova, E. Vaskovsky, M. Gurvich, D. Luspenik, M. Stefan, Y. Chervonyi and many other scientists. In addition, attention should be paid to the works of modern Ukrainian lawyers, in which the theoretical issues of the institute of appeal were studied. So, for example, K. Gusarov in 2011 defended his dissertation for the degree of Doctor of Law on the topic: «Instance review of court decisions in civil proceedings». Dissertations

for the degree of candidate of legal sciences on the topics: «Appeal in the civil process of Ukraine» (Chernushenko E., 2003); «The procedure for considering cases by the court of appeal in the civil process of Ukraine» (Trach O., 2009); «Appeal of court decisions taken by the courts of first instance» (Tsikhonya D., 2015); «Appeal of the rulings of the court of first instance in the civil proceedings of Ukraine» (Frolova A.V., 2017); «Appeal procedure in civil proceedings in Ukraine» (Iliopol I., 2018) also contain a definition of the main categories of the institution of appeal in the civil process of Ukraine. The study of the positions of these scientists will allow the most complete understanding of the essence of the problem under study.

When studying the appeal proceedings in civil proceedings, it is necessary to determine the main conceptual categories and characteristics of this institution. Today, a number of problematic issues arise that arise in connection with the erroneous interpretation of a particular definition in the science of civil procedural law. Several meanings and interpretations are put into the same concept, which leads to an unequal understanding of a particular term. Therefore, in connection with the chosen topic, it is necessary to define the word «appeal» and explore the concepts of the terms «appeal», «appeal proceedings» and «appeal review», which come directly from the word «appeal».

Key words: civil process, appeal, appeal review, appeal proceedings, appellate challenge, appeal, court of appeal instance.

У контексті проблеми, що досліджується, викликає інтерес етимологічне тлумачення двох основних понять, а саме – «апеляція» і «апеляційне провадження». Передусім звертає на себе увагу та обставина, що різні автори іноді не завжди точно вказують на джерела виникнення в українській мові терміна «апеляція». Безумовним є той факт, що це слово запозичене з іноземних мов. Найчастіше вказують на латинські корені слова «апеляція», а саме – походження терміна пов'язують із латинським словом «appellatio» (в деяких джерелах – «apelatio»), що в перекладі означає «звернення», «скарга» [1, с. 74].

Проаналізувавши деякі джерела наукової літератури з даної тематики, можна зауважити, що багато уваги до визначення вказаних вище понять було приділено вченими-процесуалістами дорадянського та радянського періодів, що стало підґрунтям й у визначеннях «апеляції», «апеляційного провадження» та «апеляційного перегляду справ» сучасними науковцями. Розглянемо деякі з них.

Так, наприклад Ю.С. Червоний дотримувався думки, що апеляція є основним способом перевірки законності та обґрунтованості судових рішень і ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили, в суді вищої інстанції (апеляційному суді), як правило, в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції [2, с. 327].

Більш розгорнуте поняття апеляції надає С.А. Чернушенко, яка вважає, що її слід визначати як правовий інститут та спосіб перегляду рішень суду першої інстанції, які не набрали чинності, в суді вищого рівня (апеляційному суді), який, розглядаючи справу за апеляційною скаргою чи апеляційним поданням суб'єкту оскарження, вирішує як питання факту, так і питання права, в тому ж обсязі, що й суд першої інстанції, з додержанням основних засад судочинства [3, с. 9].

К.В. Гусаров, досліджуючи інститут перегляду судових рішень навів основні ознаки сучасної апеляції, а саме: 1) перегляд судових рішень суду першої інстанції поряд із виконанням функцій «квазісуду» першої інстанції з мотивів дотримання вимог законності і обґрунтованості; 2) розгляд справ в колегіальному складі судом апеляційної інстанції; 3) особлива процедура набрання рішенням суду апеляційної інстанції законної сили та його незмінність і виключність [4, с. 236].

Необхідно вказати на те, що аналіз різних поглядів та згадані визначення «апеляції» в цивільному процесуальному праві мали здебільшого односторонній характер. За основу брали лише деякі ознаки апеляції. Одні процесуалісти вказували на прохальний характер апеляції, другі – на повторний при цьому розгляд спору і винесення нового рішення. Треті звертали особливу увагу на предмет оскарження. Відтак, наведені визначення є неповними, що не дає змоги беззастережно підтримати чиюсь точку зору на це питання, і відповідно зумовлює необхідність самостійного визначення апеляції як форми цивільного процесуального оскарження і перегляду судових рішень.

Отже, що ж означає апеляція – повторне вирішення спору чи перевірку рішення, яке винесене судом першої інстанції?

Відповідь на це запитання має принципове значення для формування думки про характер апеляції. Якщо вона є не що інше, як повторний розгляд спору, який уже вирішено у суді першої інстанції, то стикаємося з двоїнстанційним порядком вивчення справи. Фактично одна й та сама вимога двічі розглядається різними судовими органами, які посідають різні місця у судовій ієрархії, коли один є вищим за другого, але другий йому не підпорядкований.

Якщо ж розглядати апеляцію як форму перевірки рішення, котре прийняв суд першої інстанції, то центром уваги апеляційного суду стає

акт, який винесено нижчим судом за підсумками розгляду справи. Провадження не починається з самого початку, не просто триває в апеляційному суді, а переходить на більш високий ступінь розвитку, який передбачає перевірку самого судового акта і порядку його прийняття.

Тобто, апеляція – це форма оскарження судових актів, які не набрали законної сили, особою, яка є учасником справи та не задоволена рішенням загалом або у певній частині; у рамках цієї форми суд вищої інстанції на основі матеріалів і доказів здійснює повторне вивчення і дослідження спору і приймає власне рішення у справі, перевіряючи при цьому законність та обґрунтованість судового акта, який винесено судом першої інстанції.

Вищенаведене, а також велика кількість досліджених позицій вчених, дає змогу сформулювати визначення «апеляції» у цивільному процесуальному праві з урахуванням чинних законодавчих норм.

Пропонується розглядати поняття «апеляція» у двох значеннях. В широкому розумінні під апеляцією слід розглядати форму перегляду справи судом апеляційної інстанції, виходячи зі змісту п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, ст. 17 ЦПК України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що забезпечують право на апеляційний перегляд справи. У вузькому розумінні під апеляцією слід розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили, виходячи зі змісту ст. 352 ЦПК України, що забезпечує право апеляційного оскарження учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки [5, с. 64].

Питання про зміст природи апеляційного провадження також досліджували чимало процесуалістів. Про погляди окремих авторів можна дізнатися при аналізі їхніх висловлювань зокрема й щодо порядку, повноважень і меж розгляду справ судом апеляційної інстанції.

М.М. Ясинок визначає апеляційне провадження як перегляд вищестоящою судовою інстанцією відповідно до встановленої законом процедури судових рішень, які не набрали законної сили, з метою перевірки їх законності і обґрунтованості, виявлення порушень закону як суб'єктами права, так і судами першої інстанції та встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню порушень [6, с. 546].

С.Я. Фурса вказує, що апеляційне провадження це є врегульована нормами цивільного процесуального права діяльність суду апеляційної інстан-

ції щодо перевірки законності та обґрунтованості рішень та ухвал суду першої інстанції та щодо нового розгляду справи по суті [7, с. 714].

С.А. Чернушенко розглядала апеляційне провадження і як стадію цивільного процесу, зазначаючи, що апеляційне провадження по цивільних справах, як стадія цивільного процесу, є діяльність суду апеляційної інстанції, яка порушується лише за апеляційною скаргою (апеляційним поданням) осіб, які приймали участь у розгляді справи у суді першої інстанції, і яка направлена на повторний розгляд і вирішення справи по суті, з метою перевірки правильності встановлення фактичних обставин справи, законності і обґрунтованості рішень і ухвал судів першої інстанції, які не набрали чинності, в межах доводів апеляційної скарги [3, с. 74].

С.В. Васильєв зазначає, що апеляційне провадження – це сукупність дій суду апеляційної інстанції та учасників справи, що здійснюється з метою перевірки законності та обґрунтованості не вступивших в законну силу актів суду першої інстанції і повторного розгляду справи по суті [8, с. 251].

Апеляцію від інших способів оскарження судових рішень відрізняє кілька аспектів, які необхідно враховувати при формуванні поняття апеляції у цивільному процесуальному праві. До них можна віднести наступні.

Суди апеляційної інстанції. У рамках цього способу оскарження розгляд справи здійснює суд вищого рівня щодо суду, який виніс рішення, що виступає об'єктом перегляду. Вказаною ознакою апеляція відрізняється, наприклад, від розгляду заяв про винесення додаткового рішення, виправлення описок і явних арифметичних помилок, роз'яснення судового акту. За цією ж ознакою апеляція відрізняється від перегляду рішення за нововиявленими обставинами, що здійснюється судом першої інстанції.

Зміст апеляційного провадження. Такий спосіб оскарження судових рішень передбачає повторне вивчення і вирішення справи, яка виникла між сторонами. Вказаний спір вже було розглянуто в суді першої інстанції, і щодо цього спору згаданий суд вже має певну думку. Ця ознака апеляції містить кілька елементів, які впливають один з одного, і це можна передати таким чином. Апеляційний суд має практично той самий обсяг прав і обов'язків, як і суд першої інстанції, внаслідок чого має право дослідити справу від початку до кінця. Тобто розглядає фактичний і юридичний боки спору і формує свою думку щодо справи. І, нарешті, апеляційний суд виносить власне

рішення, яким або скасовує акт першої інстанції та по-новому вирішує спір, або підтверджує силу попереднього рішення і зміцнює віру сторін у його правомірність.

Об'єкт апеляційного провадження. Ця форма оскарження можлива тільки щодо актів, що мають певні риси, а саме:

а) акти мають характер судових, тобто виникають у процесі судового розгляду у зв'язку з правозастосовною діяльністю, яку виконує суд за участю осіб, котрі мають правовий інтерес у розгляді справи;

б) акти повинні бути викладені письмово і мати визначені законом форму і зміст;

в) акти повинні вирішувати справу по суті, бути відповіддю на правові вимоги;

г) актам повинна бути притаманна можливість бути зміненими або скасованими у загальному порядку, що передбачає перенесення в часі набуття ними законної сили.

Також існують й інші ознаки апеляційного провадження, такі як суб'єкти апеляційного оскарження, межі розгляду справи в апеляційній інстанції, можливість подання додаткових доказів, а також призупинення виконання судового рішення, що є за своєю природою додатковими, їх наявність в апеляційному провадженні зумовлена видом апеляції. Адже, дещо інша ситуація складається, коли цивільне процесуальне законодавство надає можливість поповнення матеріалів справи новими доказами і обставинами. Апеляційний суд буде позбавлений можливості здійснення звичайної перевірки, тому що подані нові матеріали змінять не лише зовнішню форму, а й внутрішній зміст спору, а це неминуче призведе до необхідності його повторного вирішення.

Отже, пропонується розглядати апеляційне провадження також у двох аспектах, як інститут цивільного процесуального права та як стадія цивільного процесу. Як інститут – апеляційне провадження є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини при здійсненні діяльності суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, щодо здійснення оскарження, а також апеляційного перегляду справи в результаті перевірки законності та обґрунтованості судових рішень. В другому

аспекті апеляційне провадження є факультативною стадією цивільного процесу, що представлена як сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, об'єднаних метою перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили [5, с. 70].

Підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати, що провадження в апеляційній інстанції є комплексним явищем. Апеляційний суд у процесі розгляду справи, яка йому надійшла, виконує перевірку рішення, винесеного першою інстанцією, а також торкається самої суті спору, вирішуючи його. Ця засада апеляційного провадження впливає з положення, яке займає суд апеляційної інстанції в судовій ієрархії. Твердження такого характеру, що апеляційний суд тільки перевіряє рішення нижчого суду або апеляційний суд тільки повторно вирішує справу, є з самого початку неправильним.

Не можна вказувати виключно на повторний розгляд справи через те, що провадження в апеляційному суді порушується не на основі клопотання (прохання) про вирішення спору між сторонами, а внаслідок подання апеляційної скарги. Сама назва цього документа свідчить про те, що в апеляційній інстанції сторони нарікають на незаконність і необґрунтованість, допущені у нижчому суді, які спричинили неправильне вирішення правового конфлікту між учасниками спору. Апеляційна скарга завжди містить прохання про скасування чи зміну судового рішення. Якщо прохання відсутнє, апеляційний процес втрачає сенс.

Крім того, в апеляційному суді відбувається зміна процесуального становища учасників справи. Все вищенаведене неминуче призводить до того, що суд апеляційної інстанції вимушений здійснювати перевірку рішення нижчого суду. Водночас апеляційна інстанція повторно вирішує справу, тобто дає оцінку поданим доказам і встановленим у нижчому суді обставинам, робить самостійні висновки і, як наслідок цього, формує власну думку щодо прав і обов'язків учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їхні права, свободи та інтереси та приймає нове судове рішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Тимченко П. М. Апеляційне провадження у цивільному процесі: теоретичні аспекти проблеми // Судова апеляція. 2006. № 2 (3). С. 73–80.
2. Цивільний процес України : Підручник. За ред. Ю.С. Червоного. К.: Істина, 2007. 392 с.
3. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Одеська юридична академія. Одеса, 2004. 198 с.
4. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис... доктора юрид. наук: 12.00.03 /Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 431 с.
5. Ліюпол І. М. Апеляційне провадження в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Ліюпол Інна Михайлівна. Одеса, 2018. 250 с. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10499?show=full>
6. Цивільний процес України : підручник /За загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка. К. : Алерта, 2014. 744 с.
7. Цивільний процес України : академічний курс : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. С.Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. 848 с.
8. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навчальний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 344 с.